

עם ילקוט שירי אלישבע: כפיות הטובה כלפי רות...

„אני כתבתי על הבוהימה במוסקבה, על יהודים ורוסים... אצלנו לא יודעים גועזים. הרבה עמים אצלנו, וכל אחד עושה מה שהוא רוצה וכפי שהוא מבקש". אפשר שצדקה נעשתה עמה בכך שעצמה את עיניה אז.

שני שירים שלה חביבים עלי ביותר. האחד נכתב עוד בהיותה גרוסיה, והוא מבע לירי, עמוק ומרוכז, של בדידות האדם והאמן, בדידות כלפי העולם ובידידות כלפי עצמו, „לא היתה לי אם, לא יהיה לי בן. / השמש אהבתי אהבתי סודות / האושר מלווני על דרכי השדות, — / אך לא היתה לי אם, ולא יהיה לי בן", אומר הבית הראשון שלו, ואילו האחרון אומר: „ואם ידע לבי, כבר שכח להתלונן / על כי אין לי אוהב מלבד היופי הקר / על כי רטט דמי — לי לעצמי הוא זר / ולא היתה לי אם, ולא יהיה לי בן". השני קרוי „על חוף ים כנרת" ולדידי הוא מקפל בתוכו את התיפוש הנוגה והאציל שלה אחר אחיות, ואחר מעט שלווה הנפש המיטלטלת בין עולמות, ואחר קורט של פתיחות אנושית, שנעשה מיצרך גזיר יוחר ויוחר בחיובו. אביאנו ב- מלואו:

חרש, חרש מתלחשים המים;
ים כינות נח בשקט-יעד.
בת-שחפים עברה צחורת-כנפיים,
רגע — צל חלף עלי-פני המים,
רגע — צליל השיר גלב רעד.
כראי של כסף במסגרת
ההרים המתנשאים סביב,
מול השחק מביטה כנרת
ובלת-שימים מספרת
על סודות-עולם — ואין מקשיב.
לא, לא כאן אשיר: האם אפריע
את יפתי-השקט משנתה?
כאן אשב בין ים ובין רקיע,
ואדמה, כי גם הקץ הגוע,
כי מצאה נפשי מולדתה.

היא קבורה על חוף הכנרת, לא-רחק ממקום מנוחתה האחרון של רחל, שאגב, קבעה שורות מספר של אלישבע כמוטו לאחד משיריה שלה. בסוק מספר ברשימתו, כי שמע על חכנית להוצאת כתביה בעברית, והיא מאשרת באוזניו, כי אומנם דובר על כך, אלא שלא נעשה מאומה. למן ה- שיחה הזאת כבר חלפו כ"א שנים. ילקוט-השירים שהופיע עכשיו יש לבי-רך עליו — אך האם בכך מוצה החש-כונן, חשבונה של התרבות העברית עם אלישבע, עד תום?

אותו סבר של ליכוב לא היה אלא מצנח אנשים מלומדה, „אני משלי אין לי כלום" — לא אלישבע שרה את הפסוק הזה, אלא שאול טשרניחובסקי. העסקנים שלנו הירבו ועודם מרבים לדרוש בשבח הספרות, אלא שתרגום השבחה ליצירה ללשון העזרה ליוצר, לא תמיד עולה יפה. משום-כך נפל בגורלו של שאול טשרניחובסקי מה שנפל, ומשום-כך יכולה היתה אלישבע להחשבות בחיי מצוק, וכל המלים הנרג-שות על „רות מחופי הוולגה" לא היה להן כיסוי מעשי. מסתבר, כי לחיי אלישבע ירדו, ובמיוחד בימיה האחרונים, גים, דווקא בגלל צד זה של „רות מן הוולגה", שלדעת „הליבראליים" שלנו לא הגיע לידי השלמתו הפורי-מאלית.

בסוק מביא משמה: „ישראל? — לפני איזה זמן, כשהתחילו לזיכר על „ישראל", לא עמדתי על כן; עכשיו שהבחנתי בכך מחוך שהייתי אגוסה, איני מבינה זאת. אנשים זרים מחער-בים בחיין, נכנסים לביתך, תמהים: מה זאת? — כולנו חשבנו שאת... (נחכונה למרטים שעליהם נשאל כל אזרת במפקד הראשון). ביקשתי לצאת לאנגליה, אל בתי, אך במעשיות שלי לא הספקתי".

„ובמעין-חיך, עצוב מכל בכי, נת-חייכה והצביעה על רגלה, הרגל, שנשברה מאליה..."

הקורא את הפיסקה הזאת אולי יחק-שה להבין אל מה מרמזים הדברים. ת. תורן מפרש אותם בהקדמתו, ב- העירו, כי אלישבע לא נתגיירה, ואף ביקשה לתקן טעות, שנפלה בנדון ב„אנציקלופדיה לספרות" של קרוא.

הנה כי כן, „רות משפת הוולגה", שזנחה את שירת רוסיה על-מנת לכתוב שירה עברית, ונישאה לפעיל הציוני שמעון ביחובסקי, ידידם של א"י גב-סין וי"ח ברנר, ועלתה ארצה-ישראל ובשתקעה בה, לא קיבלה את הגירסה הרווחת עתה אצלנו, כי כדי להיות „רות" שלמה ומלאה, צריך לעשות עוד איזה צעד נוסף על כל הצעדים שכבר עשתה. מצפונה לא הניח לה לנהוג ככה. „זרים מתערבים בחיין" — אבל היא נפטרה ב-27 במארס 1949, כ"ז באדר תש"ט, הרבה לפני שכנסת ישראל אל נכנסה בעובי-הקורה של „מיתה יהודי". כשהיא משיתה ממיטת-חוליה עמ מ. בסוק, היא נותנת ביטוי למרי-רותה על שהמבקר שכתבה על ה-רומאן שלה, „סימטאות", נגעה אך ורק בנקודה היהודית והעיקר בתעלם ממנה.

שואל לשלומה, „לא שיברתי, היא נשברה מאליה; אין זה שבר מיכאני או תאונה — דבר-מה פנימי" — וחך כדי שיחה, כשהאורת מעלה את זכר ההתפעלות שבה בתקבלה בימים הראשונים, היא סותרת את הרושם הזה באכזריות של יושר שאינו מוכן ל-פשרות: „וכי מה קיבלו? — את הפלא קיבלו, פלא שהתחלתי כותבת עברית. אך מה פלא בכך? — בחוץ-לארץ, כשציבורים יהודים התלהבו, תני אולי הטמפראמנט האנספרסיבי של העם הוא כזה, ואולי הריע לכבוד הארץ, ארץ-ישראל, שממנה באתי. אך כל הדיבורים האלה היו בעיני בלבול מוח, שטות. על הרוח ה-יהודית דיברו — והדברים היו פשו-טים הרבה יותר..."

הפרובלימאטיקה של מי שעוקר מ-תרבות אל תרבות סבוכה היא מטבעה, שכן שורשי-הנפש אחוזים ולפוחים בנוף-המכורה האחד, שממנו ביקש ה-איש לצאת ולסגל לו שמיים אחרים. ויש בכך גם טראגיות רבה, שלא-פעם הכישרון הסגולי מחסה עליה, מעיב עליה בעצם הברק שלו, ואף-על-פי-כן היא קיימת. אלישבע-יליזאביטה נלח-מה בחירוף-נפש על המעבר מלשון ללשון, מהווייה רוחנית-תרבותית להווייה רוחנית-תרבותית, ובלי ספק עלה לה המאבק הזה בדמים מרובים, דמי הלב הפצוע, שעורקיו נפערו ב-ידי בעליה. אולם היסורים הללו כנראה לא היה די בהם — מרוב בקשת „ה-נקודה היהודית", בשתכחה הנקודה האנושית. ההתרוצצות בין שתי ה-גשמות, הרוסית והעברית, לא הירפתה ממנה עד יום-מותה, ואין פלא בכך — וכלום הירפתה התרוצצות זו בין שתי גשמות מג'וזף קונראד, הפולני שהיה לאחד מגדולי הפרוזאיקונים האנגליים בעת החדשה? — אולם במקביל לקרע הפנימי שאינו מגלית, זרמה ההתנכרות החיצונית. תורן מביא במבואו קטע ממכתב של אלישבע אל גרשון שופמן, כחודש ימים לאחר מות בעלה: „מובן שאני מרגישה את עצמי בודדה מאוד כאן ובחיי בכלל; אבל אם אתה רוצה לדעת את האמת, זה היה ככה גם קוד-ם, כבר במשך כל השנים שגרנו כאן בארץ".

אין זו נחמה, שגם אל סופרים עב-יים אחרים, שהיו פטורים מן הכפי-לות הזאת, לא גילו פנייה-אומה סבר של שחוק וליבוב. או יותר נכון: כי

באלה הימים יצא לאור, בהוצאת „יחדיו" בשיתוף עם אגודת הסופרים, ילקוט שירים של אלישבע. ה-עורך, חיים תורן, בחר את השירים מתוך ספר שיריה המקובצים, שהופיע בשנת 1945. והנה, ספר זה, שכו-כנר-סה יצירתה הפיוטית של אלישבע אשר פורסמה בבמות ובקבצים שונים, זכור לי היטב — היה לו פורמאט קטן, שעורך בי משום מה חיבה מיוחדת-במינה, אינני יודע לומר בבירור, אם כאשר קראתי לראשונה את שיריה של אלישבע, נהירה היתה לי הביו-גרפיה שלה, או שמא נתלבנו לי הדברים לאחר-זמן. אם כך ואם כך, לא כל השירים נראו לי אותה שעה, אבל ברבים מהם היתה רכות מתנגנת וחו של יסורים שקטים. לימים, כאשר כבר היה מחזור לי, כי מאחורי השם אלישבע מסתחרת דמותה של יליזא-ביטה ז'ירקובה-ביחובסקי, ה-רו-סיה שדבקה בעם העברי ובתרבותו, מצאתי בשירים רונדי-משמעויות נוספים, ש-לא נחפסו לי קודם-לכן.

אלישבע סבלה הרבה בשבחה בינינו בארץ-ישראל. לאחר פטירת בעלה, שמעון ביחובסקי, ב-1932, שבע שנים אחרי עלייתם ארצה מרוסיה, התגוררה בצריף דל בשכונת מונטיפיורי בתל-אביב, וכדברי ח. תורן בהקדמתו לספר, חיתה שם „היי אלמנות, עוני וכדי-דות", אבל הוא מעיד, כי עוד לפני מות בעלה, „הרבה שנים לפני כן חיתה המשוררת בדחוקת משועת ובעוני מחפיר". היוצא מדברים אלה, ומתי-אורים אחרים של בני-דורה, הוא כי ככלות ההתעניינות האכסוטית בבחם של הרוסייה-הפראבוסלאווי והרוסיה מ-מוצא אירי-קאתולי, שכוחבת שירים וסיפורים בעברית, ניפנו מי ש-היה לאלידם לסייע לה, לעיסוקים אחרים. היא נפטרה בשנת 1949, כש-כבר היתה מדינת ישראל עובדה קיימת, ומשאח-נפשה, לבקר אצל בתה ה-יחידה המתגוררת באנגליה, לא יצאה לפועל. אצל משה בסוק המנות, בספרו „נופי ספרות", מצוי תיאור מוזעזע של ביקור אצל המשוררת החולה, בבית-החולים בטבריה, אח חוליה אשר ממנו לא תקום עוד. רגלה שבורה, ומה צור-בות המלים שהיא משמיעה באוזני ה-